

לא תחמד בית רעך, לא תחמד אשת רעך

בחג השבועות, חג מתן תורה, אנו קוראים את עשרת הדברים שניתנו למשה בהר סיני על "לחת אבן כתבים באצבע א-להים". הדיבר האחרון "לא תחמד" (שם' כ:יד) מעורר קושי לא מבוטל בין בעלי תריסין בהלכה ובאגדה. בספר מצוות קטן (סמ"ק, מצווה יט) נאמר על כך ש"לפיכך נחתמו עשרת הדברות ב'לא תחמד', לומר לך שהחומד עובר בכולן, וגם אוי לו לחומד שכל ימיו מכאובים ולא ישמח". ובספר אורחות צדיקים (שער הקנאה) מובא:

נחש הקדמוני... היה סבור להרוג אדם וליקח חוה אשתו... וכן בקין וקרח ובלעם ודואג האדומי ואחיתופל ואבשלום וגיתזי ואדוניה ועזיה והמן שנתנו עיניהם במה שאינו שלהם (ובכך חרצו את גורלם לרעה) ולא מבעיא (=ואין צריך לומר) שמה שבקשו לא נתנו להם, אלא אף מה שבידם נטלו מהם.

בניסיון להבין את האיסור, מעורר דיבר זה כמה תמיהות מבניות, שבמקצתן נעסוק להלן.

את התמיהה הראשונה ניסח בחדות בעל ספר החינוך (מצווה תטז):

ואל תתמה לומר ואיך יהיה בידו של אדם למנוע לבבו מהתאוות אל אוצר כל כלי חמדה שיראה ברשות חבריו והוא מכולם ריק וריקם, ואיך תבוא מניעה בתורה במה שאי אפשר לאדם לעמוד עליו? התמיהה השנייה: מה פשר שינוי הלשון בין "לא תחמד בית רעך" שבספר שמות (כ:יד) ובין "ולא תתאוה בית רעך שדהו ועבדו ואמתו ושורו וחמרו וכל אשר לרעך" שבספר דברים (ה:יח)? האם ה"תאוה" וה"חמדה" חד הם? ואם לאו, מה בין "לא תחמד" ל"לא תתאוה"?

הבה נעיין בהיבטים ההלכתיים של דיבר זה ותרומתם ליישובן של שתי תמיהות אלה. אכן, לפי העולה מן המקורות התלמודיים, אין אדם עובר על האיסור "לא תחמד" בהרהור שבלב גרידא, ואף לא בדיבור גלוי, אלא רק אם נלווה לדיבור מעשה. כך מפורש במכילתא דר' ישמעאל (יתרו, פרשה ח):¹ "או אפילו חומד בדיבור? תלמוד לומר (דב' ז:כה) 'לא תחמד' כסף וזהב עליהם ולקחת לך, מה להלן עד שעושה מעשה, אף כאן עד שעושה מעשה". ולא זו בלבד, המעשה שבגיניו מתחייב הקונה באיסור "לא תחמד" הוא בדבר "שהוא קונה ומקנה", היינו, שניתן להעביר זכויות בו, כמו מקרקעין ומיטלטלין, ו"בדבר שאינו בא לרשותך אלא ברצון בעלים", כלומר שיש צורך ב"גמירות דעת" של המוכר למכור והקונה לקנות.

יתרה מזו, ממימרת הבבלי בבבא מציעא (ה, ע"ב):² "'לא תחמד' לאינשי בלא דמי משמע" - כלומר, כך אנשים סבורים שהאיסור הוא רק כאשר המיקח עבר מן המוכר לקונה באונס וללא תמורה, ואולם לא כך הדבר; ניתן ללמוד כי אין "לא תחמד" שווה לגזלה, שהיא נטילה נגד רצון הבעלים ללא תמורה, ואף לא לחמסנות, שהיא נטילה נגד רצון בעלים שתמורתה בצדה, אלא אדם עובר על "לא תחמד" אף אם המוכר עצמו שסירב למכור מלכתחילה, מתרצה לבסוף לקונה ומוכר לו.

ונשאלת השאלה: אם לבסוף נתרצה המוכר, מדוע החמדה כשלעצמה נאסרה? האם אין חשש שכל משא ומתן ברחובות ובשווקים יהפוך בנקל לעברה על איסור חמור של "לא תחמד"? בתלמודים אין הסבר מהו איסור חמדה, וגם מדרשי ההלכה סותמים ואינם מפרשים הרבה. הרמב"ם (הלכות גזילה פ"א, ה"ט) ביאר בהלכותיו כך: "כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבריו או דבר שיקנהו ממנו והכביד עליו בנעים, והפציר שנתן לו דמים רבים - הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר: 'לא תחמד'... ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד". מלשון הרמב"ם משמע לכאורה כי דווקא הסכמתו של המוכר לגחמתו של הקונה היא המכשילה את הקונה בחטא. אף מתוך השגת הראב"ד על אתר עולה ביתר שאת גודל הקושי באשר לתחימת האיסור.³

אם כנים הדברים ב"לא תחמד בית רעך", הרי אף ב"לא תחמד אשת רעך" אין אדם עובר על האיסור בשל עצם ההרהור ב"אשת רעך" ואף לא בדיבור גלוי בלבד, אלא עד שייעשה מעשה, היינו מעשה של לקיחת אישה כדת משה וישראל לאחר הסכמת בעלה הקודם לשלחה בגט פטורין. הסכמת האישה ובעלה הקודם הם אפוא תנאי הכרחי לתחולתו של איסור זה.

נעבור עתה לתמיהה השנייה: התלמודים לא עסקו בהגדרת "לא תתאוה" מול "לא תחמד". מתוך נאמנות לתובנה של "אין מקרא יוצא מידי פשוטו" נקל לבאר כי הדיבר העשירי הוא "לא תחמד", ואין "לא תתאוה" דיבר בפני עצמו (האחד-עשר במספר), מה עוד שאיסור "לא תתאוה"

¹ מהד' האראוויטץ-רבין, 234 - 235.

² אגב דיון בשאלה כיצד משביעים את השומר שקיבל פיקדון לשמור עליו והחפץ לא נמצא בידו, שהדין הוא שמשלם, אך חייב להישבע שהחפץ אינו ברשותו, הרי הוא חשוד על "לא תחמד" ואם כן "מיגו דחשוד עליה חשוד אשבעתא"?

³ עיינו, למשל, באבן האזל (לר' איסר זלמן מלצר), גזלה ואבדה, פ"א, ה"ט מה שפלפל ודייק מדברי הרמב"ם.

אינו חל בספר דברים על "אשת רעך". בדרך זו הלכו בעל תרגום אונקלוס וכן רש"י בפירושו. שניהם רואים ב"לא תתאווה" מקבילה ל"לא תחמד". אך במכילתא דר' שמעון בן יוחאי פרק כ' הובא הסבר אחר לשניות זו של המקראות:⁴

(יד) לא תחמד ולהלן הוא אומר לא תתאווה בית רעך (דב' ה:יז) לחייב על תאוה בפני עצמה ועל חמדה בפני עצמה ... חמדה הכובש כבושין ליטל. מניין התאוה אדם סופו לחמוד שנאמר לא תתאוו ולא תחמד מניין חמד אדם סופו לגזול שנאמר וחמדו שדות וגזלו (מיכה ב:ב). יכול לא תתאוו על בתו ליטלה תלמוד לומר 'אשת רעך' מה אשת רעך שהיא אסורה לך אף כל דבר שאסור לך. אך גם "לא תתאווה" לפי בעל המכילתא דרשב"י, אינו סתם רצון "לכבוש", אלא הרצון לשלול את קניינו של הזולת, אין התאוה עצמה אסורה בדבר שהיא הפקר או באישה פנויה, וזה הלשון: מנין לא תתאוו למקלו ולא תתאוו למנעלו ולא תתאוו לפונדתו? תלמוד לומר: 'וכל אשר לרעך'. יכול לא יאמר לאני עיני כעיני לאני שערי כשערי? תלמוד לומר: 'שורו וחמורו עבדו ואמתו ביתו ושדהו' מה אלו מיוחדין דברים שאפשר להן לבוא תחת ידיך וחבירך חסירן, אף אין לי אלא דבר שאפשר לו לבוא תחת ידיך וחבירך חסירן.

על סמך דברים אלה הסיק הרמב"ם בהלכותיו על איסור עצמאי של "לא תתאווה" מול "לא תחמד" ואף באר את מדרג העבירות (ספר המצוות, מצות ל"ט, רסו):

היא שהזהירנו מהשים מחשבתנו לחמוד מה שיש לאחינו ולהתאוות בו שזה יהיה מביא לעשות תחבולה לקנותו וזהו לשון האזהרה שבאה בזה הענין אמר (ואתחנן) 'לא תתאווה בית רעך'. ואין השני לאוין אלו בענין אחד, אבל הלאו הראשון והוא לא תחמוד מזהיר שלא לקנות מה שיש לזולתנו, והלאו השני מזהיר אפילו להתאוות בלבנו לבד. ולשון מכילתא (דרשב"י) 'לא תחמוד בית רעך' ולהלן הוא אומר 'לא תתאווה בית רעך' לחייב על התאוה בפני עצמה, ועל החמוד בפני עצמו. ושם אמרו מנין שאם התאוה אדם סופו לחמוד תלמוד לומר 'לא תתאווה ולא תחמוד', מנין שאם חמד אדם סופו לגזול תלמוד לומר 'וחמדו שדות וגזלו' (מיכה ב:ב). ובאור זה שאם ראה דבר יפה אצל אחיו אם גברה מחשבתו עליו והתאוה בו, עבר על אמרו ית' 'לא תתאווה'. ואם התחזק בו אהבת הדבר ההוא עד שישתדל להגיעו אצלו ולא יסור מחלות פניו ולהכביד עליו שימכרהו או יחליף אותו אליו במה שהוא יותר טוב ממנו ויותר שוה, ואם הגיע אל בקשתו הנה כבר עבר על 'לא תחמד'. גם כן אחר שקנה הדבר שיהיה לחבירו ולא היה רצונו (של החבר) למכרו אבל הכביד עליו והערים עד שלקחו ויהיה שלו, כבר עבר שני לאוין 'לא תתאווה' ו'לא תחמד' כמו שביארנו. ואם נמנע האיש ההוא מלמכור אותו או להחליפו לאהבתו בדבר ההוא הנה הוא יקחהו באונס והכרח לחזק אהבת הדבר ההוא בנפשו ויהיה אז כבר עבר על לא תגזול גם כן. והבין זה הענין בספור אחאב ונבות (מל"א כא). הנה התבאר לך ההפרש שבין אמרו 'לא תתאווה' ובין אמרו 'לא תחמד'.⁵

בעל מכילתא דרשב"י מרחיב את האיסור "לא תתאווה" גם על "אשת רעך", ובעקבותיו פוסק הרמב"ם (הלכות גזילה, פ"א הלכות ט-י):

כל החומד עבדו או אמתו או ביתו או כליו של חבירו או כל דבר שאפשר שיקנהו ממנו, והכביד עליו רעים והפציר בו עד שלקחו ממנו, הרי זה עובר ב'לא תחמד'... כל המתאוה ביתו או אשתו וכליו של חבירו וכל כיוצא בהן משאר דברים שאפשר לו לקנות ממנו. כיון שחשב בלבו האין יקנה דבר זה ונפתה בלבו בדבר, עבר בלא תעשה שנאמר 'לא תתאווה', ואין תאוה אלא בלב בלבד.

אין צורך להוסיף ולבאר את חילוקי הדינים הנובעים מעצמאותו של "לא תתאווה" באשר ל"אשת רעך". המשכיל לדבר ה' ייקח אפוא את דבריו של ר' אברהם בן הרמב"ם בדרשותיו: "והבן שאזהרה זו... על איזה חפץ שיש ברשותו של חברו, לא על מה שדומה לאותו חפץ".

ד"ר ישראל צבי גילת
בית הספר לחינוך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

⁴ מהד' אפשטיין-מלמד, 153. עיינו גם **מדרש תנאים על ספר דברים**, מהד' הופמן, 24. במכילתא דר' ישמעאל, שם, בנוסח שלפנינו: "כיצד יתקיימו שני המקראות הללו? הרי זו אזהרה לעוקף אחר הנואף" ולפי פשוטם של דברים אין התשובה ממין השאלה. ועיינו שם, הערת המהדיר 14.

⁵ על מיון דעות הראשונים בדבר עצמאותו של "לא תתאווה" עיינו: ר"י פרלא, **ספר המצוות לרס"ג**, חלק שני, ל"ח צ (ד"צ תשל"ג, 224); רמ"מ כשר, **תורה שלמה**, יתרו, הערות שצד, שצח. בין פרשני המקרא עיינו גם בביאור רלב"ג, שם" כ (מהד' ברנר-כהן, 355). על פרשנויות נוספות שאינן מכוונות להלכה, עיינו: פרופ' נחמה ליבוביץ, **עיונים חדשים בספר שמות**, 248 - 255.